

Vedlegg 1 Senter for samisk leksikografi

UiT satsar på å bygge opp eit senter for samisk leksikografi.

Innhald:

Utarbeiding av samiske ordbøker
Arbeid med samisk terminologi
Forsking på ordforrådet til dei samiske språka

Bakgrunn:

For at eit språk skal kunne bli brukt som samfunnsberande språk treng det eit vitskapleg miljø som kan registrere, arbeide med og utvikle ordforrådet. Statsberande språk har alle store leksikografiske forskings- og utviklingsmiljø som gjer nettopp dette. For norsk, svensk og finsk finst det til dømes leksikografiske forskingsmiljø i Bergen, Göteborg og Helsingfors, som alle sysselset eit tosifra tal leksikografar, terminologar og programmerarar. Relevant i vår samanheng er miljøet i Bergen, med fleire enn 10 stillingar i leksikografi og ei gruppe på 4 programmerarar som leksikografane deler med andre delar av det språkfaglege miljøet (jf. <https://www.uib.no/lle/revisjonsprosjektet>, som viser ein del av dette miljøet). Desse leksikografane arbeider med vedlikehald og vidareutvikling av 3 ordbøker (Nynorskordboka, Bokmålsordboka, Norsk ordbok).

På 17- og 1800-talet innsåg dei fleirnasjonale statane i Norden at også minoritetsspråka hadde det same leksikografiske behovet. Det vart både for grønlandsk og sør- og nordsamisk utarbeidd store ordbøker som gjekk frå majoritetsspråket til minoritetsspråket, slik at det skulle vere mogleg å kommunisere med og skrive lærebøker og religiøs litteratur for grønlandarar og samar på høvesvis grønlandsk og samisk. I hundreåret etterpå, då assimilasjonspolitikken var rådande, kom det ikkje ut slike ordbøker i det heile.

Etter avslutninga av fornorskingspolitikken er den politiske målsetjinga no at dei samiske språka skal fungere som samfunnsberande språk. Det at Kommunal- og moderniseringsdepartementet finansierer utviklingsgruppa Divvun med 7 permanente stillingar med eit eksplisitt mål om å utvikle retteprogram og andre språkteknologiske applikasjonar for samiske språk er ein direkte konsekvens av denne målsetjinga.

Når det gjeld ordforrådet har det ikkje vore ei tilsvarande satsing. Det finst ingen einspråklege samiske ordbøker, ingen ordbøker samiske språk i mellom, og den einaste større papiordboka frå norsk til nordsamisk har ikkje lagt nokon systematisk gjennomgang av det norske ordforrådet til grunn, og gjev heller ikkje noko framstilling av korleis norske konstruksjonar skal bli laga på nordsamisk. Terminologisk arbeid for samiske språk er relativt lite systematisert. Eit aktuelt døme er sjukepleiarutdanning på samisk, som starta i 2021 som eit samarbeid mellom UiT og Samisk høgskole. Til studiestart fanst det ikkje lærebøker på samisk, men heller ikkje nokon terminologi for fagfeltet.

Sett frå eit forskingssynspunkt peiker språkforskinga i det 21. hundreåret seg ut til å bli tida der vi utforskar det mentale leksikonet, eller ordforrådet vi som språkbrukarar har tilgang til og kunnskap om. Med datamaskiner er vi i stand til å analysere dette ordforrådet systematisk, og med tilgang til store tekstsamlingar kan vi sjå sambandet mellom kva og kor mykje vi veit om ord i språket og korleis dei blir brukt.

UiT sin strategiske plan slår fast at "UiT skal utvikle kunnskap om" m.a. følgjande tema: "[s]amiske språk, kultur og livskvalitet" og "Teknologiske løysningar som fremmer en bred og inkluderende samfunns- og næringsutvikling i nord". HSL-fakultetets strategiske plan legg vekt på "Fakultetet vil ta initiativ til å styrke det samiske perspektivet i utdanning og forskning". For Noregs arktiske universitet er det også naturleg å argumentere for ei satsing der det sentrale innhaldet er å gjere det mogleg å gjennomføre Noregs politikk for utvikling av dei samiske språka som samfunnsberande språk.

Det er ved UiT eit fagmiljø for leksikografi å bygge på. Dei mest brukte samiske ordbøkene (med 3,3 millionar oppslag på nordsamisk i 2021) blir laga ved ISK. I 2021 publiserte Elisabeth Scheller den første e-ordboka for kildinsamisk. Divvun administrerer det samiske terminologiske arbeidet. Frå eit utdanningsmessig synspunkt er det naturleg å ha leksikografi som ein komponent i samiskstudiet og faggruppa for samisk har allereie gjeve slike kurs. UiT uteksaminerte i 2020 ein student med leksikografi som tema for masteroppgåva, ISK har ein PhD-student som forskar m.a. på den samfunnsmessige effekten av samiske e-ordbøker og vi har inne ein NFR-søknad om leksikografi for samisk og nasjonale minoritetsspråk. Det er ute i samfunnet stort behov for terminologisk arbeid. Eit senter for leksikografi vil trenge leksikografar, filologar og programmerarar. I ein oppstartfase kan senteret dra vekslar på programmerarane tilsett ved dei eksisterande miljøa for samisk språkteknologi. Frå eit fagleg synspunkt bør eit leksikografisk arbeid for tre ulike samiske språk bli gjort av ei gruppe på to minst ordboksredaktørar per språk (ein for terminologi og ein for det generelle ordforrådet) i tillegg til to allmennleksikografar og ein programmerar. Til samanlikning har både norsk, svensk og finsk langt større leksikografiske fagmiljø. Desse språka har fleire talarar, men dei samiske språka har like store ordforråd.

I Kulturdepartementet og Kommunal- og Moderniseringsdepartementet ser dei på språkpolitikken som ein heilskap som treng språkplanlegging. Sett i deira perspektiv inngår både språkteknologi og leksikografi for både samisk og nasjonale minoritetsspråk i denne heilskapen, og vi får signal om at dei etterlyser initiativ som dette. Sett frå vårt synspunkt er dette positivt: Vi har i tillegg til samisk også arbeidd med kvensk i meir en 15 år (både med retteprogram, språkmodellar og ordbøker) og vi har laga utkast til ein grammatikkmodell eitt av romanispråka som blir snakka i Noreg. Ei satsing på samisk leksikografi vil med andre ord vere ein del av eit strategisk arbeid for å gjere UiT til universitetet som arbeider med den språklege infrastrukturen for samisk og nasjonale minoritetsspråk.

Framlegg til framgangsmåte:

UiT tar opp samisk leksikografi som eit stort satsingsfelt. Det strategiske målet er å få ei forskings- og utviklingseining tilsvarande den for norsk leksikografi i Bergen.

Arbeidet med å få dette til går over fleire steg. UiT opprettar først ei leksikografisk pilotgruppe på universitetet på tre til fire stillingar. Oppbygginga av denne pilotgruppa og samarbeid med andre nordiske leksikografiske miljø og samiske språkmiljø vil resultere i eit grunnlag som vi kan bruke for deretter å arbeide politisk og administrativt for å få ekstern finansiering for eit miljø tilsvarande dei i Bergen, Göteborg og Helsingfors. Pilotgruppa konsentrerer seg både om leksikografisk arbeid, for å forbetre eksisterande ressursar, og om utdanning, dvs. om gje kurs i leksikografi for kommande leksikografar. Leksikografi er allereie eit emne ved mastergradsstudiet for samisk ved UiT, og faget vil vere relevant både for UiT og for arbeid kandidatane kan få utanfor universitetet. Samtidig er UiT i dialog med relevante departement for å få ei finansiering tilsvarande den som er for leksikografi ved UiB. Sametinget bør også bli involvert i denne prosessen.

Sett frå eit samfunnsmessig perspektiv treng dei samiske språka ei stor satsing på leksikografi for å bygge ut og presentere ordforråda sine, på same måten som andre språk som blir brukt som samfunnsberande språk. Viss UiT initierer denne satsinga vil vi vere i ein god posisjon til å utgjere tyngdepunktet i dette arbeidet. Utgangspunktet er godt, med det eksisterande miljøet i samisk språkteknologi, med ei samiskavdeling som gjev mastergradar og doktorgradar i samiske språk, eksisterande forskning og arbeid innafor samisk leksikografi, og eit nordisk institutt med kunnskap om norsk. Det som no gjeld er å posisjonere seg strategisk for utviklinga som vil kome.